

s főként olyant, amely költői régiókba emelné az elbeszélést. A gyakori szó- és mondatismétlések összemossák a határt lényeges és lényegtelen között.

NI

Van azonban a novellában néhány olyan művészi eszköz, amely az író az elbeszélés mesterévé avatja. Például a szereplők megváltozását egy-egy szó érzékelteti ellentéteségével. Már az első mondat is példázza ezt.

„— Az a hülye postás már megint állva alszik a kerítés mellett —”. Itt tehát az egész eseményt elindító szituációt ismerjük meg, a folytatása pedig: „mondta egy napon gonoszul vigyorogva a kis Burai J.” A „gonoszul” szóra ellentétként hangzik a novella második részében: „— Tennünk kell valamit — hajtogatta kétségbeesetten Burai J.” A „kétségbeesetten” kifejezés már egy megváltozott lelkiállapotot, magatartást mutat. És itt, ebben a részben a szituáció is megváltozott: „A postás attól kezdve nem aludt délutánonként, füttyörészett a madaraknak, szinte beszélgetett velük.”

EE

A nyitó- és zárójelenet adja tehát a keretét az elbeszélés egyik üzenetének: az emberi magány feloldható, az emberek megváltoztathatók, az együttérzés gyógyító lehet. A novellasorozat többi darabja is sugallja ezt a gondolatot.

NI

És ugyancsak keretül szolgálhat a két jelenet egy másfajta üzenetnek is: az ifjúkor játéka, olykor görbébb szándékú csínytevései különös törvények szerint mozgó mechanizmusként működnek, a gyermeklélek öntörvényű világának sajátos szabályai szerint. Vagyis a gyerekcsínyek mögött tudattalanabb szándékok is munkálnak.

EE

Mindkét értelmezés indokolhatja az alig felvillanó költőiséget is, ami a zárójelenetben már-már lírai színezettel vonja be az egyszerű, hétköznapi eseményt, a postás és a madarak beszélgetését, amely már szinte Szent Ferenc-i attitűd. Igaz, fel is oldja ezt az író — mintegy visszahozva a novella kissé oldottabb, humorosabb hangjait - a legutolsó mondattal: „A kis Burai J. meg továbbra is eljárt oda mindennap, mert ő komolyan elhatározta, hogy megtanul egy ujjal füttyülni, ha beledöglik is.”

NI

Mindezeket az író egy teljesen hétköznapi, említésre szinte alig érdemes cselekménnyel meséli el, hiszen a bácskai falu mindennapjaiban ritkán esik meg valami nagy kaland, nincsenek rendkívüli történések. Ezt az eseménytelenséget érdekessé Gion Nándor epikus talentuma teszi. „Általában ráérzek arra, hogy mi érdekli az embereket, tehát leginkább olyan dolgokról beszélek nekik, amire időnként odafigyelnek...” - írja egy másik novellájában, amelynek címe is szépírói szándékot sugall: Gazdagon álmodni.

ERDÉLYI ERZSÉBET - NOBEL IVÁN

Tiszatáj '92

Vázlat egy leendő repertóriumhoz

A Tiszatáj 1947 óta létezik, első évfolyama tehát a hajdani koalíciós idők utolsó béke-évének tekinthető. Mint ezen év esztétikai képmása csak annyiban mond valamit az 1992-iki évfolyammal összehasonlítva, hogy — minden alapos elemzés nélkül láthatóan — az első évfolyam inkább szociológiai jelenség, mint esztétikai.

Ebből az a következtetés adódik, hogy a példaképként emlegetett koalíciós idők (és nevezetes demokratizmusuk) a Tiszatáj tükrében korántsem annyira felhőtlenek, mint felélesztett híruk. Minthogy ez csak a mai, szintén változó, kérdőjelektől terhes idők vonatkozásában mond valamit, nem érdektelen néhány szót vesztegetnünk rá.

A legrégibb és a legújabb teljes évfolyam összehasonlításakor alapvető változást nem észlelünk. Mégis szembeszökő, és az olvasót meglepheti, hogy 1947-ben ez a deklaráltan magyar folyóirat minden területen a szovjet kultúra egyfajta magyar propagandistája. Jeles fordítók tolmácsolásában mutatkozik be az ötvenes évek első felének kötelező irodalmi ismeretanyaga; Majakovszkij mellett az úgynevezett szocialista realista szovjet költők, s hogy a másik véglet is megvilágíttassék: a legkülönfélébb írásmóddal írott névvel

Gyemján Bednij is, akinek magyarországi karrierjét a Rákosi beszél című vers tette kezdhetetlenné. Ezen alkotások mellett a Szovjetuniót bemutató (propagáló), később „Társadalom” összefoglaló cím alatt fellelhető írások száma növekedett, majd az irodalmat a „Külföldi irodalom” alcím alá sorolták.

Mindez azért érdekes az 1992-es év anyagával összevetve, mert az eltérés hatalmas volta ellenére valójában nincs alapvető változás: a szovjetbarátság helyét a magyar irodalom foglalta el, a szovjet propagálásának helyére pedig Közép-Európa és az európaiság téma került, vagyis: a szovjetnek való udvarlás helyett a magyar értékek felé forduló tisztos belterjesség, a meghódolás helyett pedig a máshonnan is jól ismert Európa-keresés a domináns.

A rendszerezhetőség

Máig egyetlen repertórium készült a Tiszatájról, a negyedszázados anyag szikár feldolgozása, amelynek szenttelen tárgyyszerűsége elfedi, illetve csak a szerzők neveiből következtethetővé teszi a politikum kóros jelenlétét, és ezzel az esztétikai megfontolások (tárgy, téma, szerzők stb.) mozgatóit.

Ennek ellenére az 1972-es kiadvány időtálló Tiszatáj-szerkezetet demonstrál, amely kis eltérésekkel máig érvényes.

A kis eltérés mennyiséget jelent: tematikai és tartalmi egyszerűsödést, mélyülő intenzitást. Ez látványosan tetten érhető az 1947. évi kettős számokban is kitűnő periodikajellel és a kialakult, majd fennmaradt folyóiratlét viszonyában.

Az 1947 és 1972 közötti események és változások szerkezetileg érintetlenül hagyták a lapot, s úgy tűnik, a tartalmi változások és a már említett átstrukturálódás igazolta a kezdeteket.

A sokféleség, amely valószínűleg megfelelő séma, megmarad, amíg Tiszatáj van, az 1992-es évfolyam számára is megfelelő skatulyarendszer. Azonban, ha táblázatot készítenénk, kitűnne, hogy rengeteg rubrika üresen maradna. Jóllehet ez az összehasonlító elemzés nem célja a jelenlegi Tiszatáj-bemutatásnak, nehezen lett volna mellőzhető annak tudatában, hogy olvasóm nem feltétlenül odaadó elemző olvasója a folyóiratnak. És ott a hiátus is: 1972 óta nincs repertórium.

Felvethető szempontok

Ennyire részletező szerkezetben nyilván nem érdemes egyetlen évfolyamot bemutatni: elsikkadna maga a bemutatás. Hogy mennyire érdemes és lehetséges szerkezetben vizsgálni e lapot, az alábbiakból kitűnik majd, azonban nem mellőzhető a kiadvány életének 47. évében az a tapasztalat, amely szerint a Tiszatájra szilárd, stabil szerzőgárda volt és maradt jellemző.

A szerzői törzsgárda régebben jellegzetes képét adta a folyóiratnak: a szerző nevéől tudni lehetett, miféle műről van szó; ez legalábbis a műfajban nyilvánvaló volt. Ez már nem érvényes. Csak egyetlen példa ennek bemutatására: Zalán Tibort költőként ismerjük, a szeptemberi számban drámát publikált. Hasonló műfajváltás a szerzői törzsgárda más tagjainál is megfigyelhető, s arra mutat, hogy a műfaji sokféleség mellett a szerzők működési területének és munkaintenzitásának kihasználása, kisajátítása is kimutatható. Ez egyúttal azzal is jár, hogy egy-egy évfolyam vizsgálatának ki kell terjednie a szerzők foglalkoztatásának bemutatása mellett a művek rendszerezett, illetve rendszerezhető bemutatására is.

A szerzők ilyenfajta leterhelése-lekötése és több műfajbani foglalkoztatása nemcsak a folyóirat fennmaradásához szükséges gárda röghözkötését jelenti, hanem azt is, hogy maga a folyóirat egyre markánsabban hordja magán állandó szerzőinek értékjeit is.

A szerzők

A fentiek miatt csak főbb vonalakbani bemutatásra vállalkozhatunk, hiszen terjedelmi korlátaink adottak, és az alaposabb részletezéshez még az egyes tartalomjegyzékek bemutatása sem visz közelebb, ahhoz végig kell olvasni az évfolyamot az olvasónak is.

A Tiszatáj arculatát a fentiek értelmében meghatározó képet adnak a szerzők és megjelenéseik száma az évfolyamon belül.

Az 1992. évben a Tiszatájnak összesen 186 szerzője volt, közöttük egynek számolva a Híd szerkesztőségét, amelynek Mányoki Endre cikke miatti tiltakozó levelét közölte a folyóirat októberi száma, Tiltakozunk! címmel.

A 186 szerző közül 14 alkotó illusztrációval jelentkezett. Tizennégyük közül négyen Diószegi Balázs, Molnár Dénes, Papp György és Tardi Sándor 2-2 számban való megjelenésével tekinthető a lap rendszeres illusztrátorának.

Írásával 171 szerző (+ a Híd szerkesztősége) szerepelt 1992-ben a Tiszatájban. Az átfutási időre és a szerzők számára való tekintettel a szerzői törzsgárda tagjának azokat tekinthetjük, akik a 12 lapszámból legalább háromban szerepeltek munkájukkal. A nevük melletti szám ezt a mennyiséget mutatja. A Tiszatáj törzsszerzői 1992-ben a következők voltak: Alföldy Jenő (4), Beke György (4), Csűrös Miklós (3), Erdődy Edit (3), Fúzi László (3), Géczi János (3), Imre László (3), Mák Ferenc (3), Mányoki Endre (5), Zsélyi Ferenc (3).

Összesen tehát 10 stabil szerzőre támaszkodhat a Tiszatáj. Ha ehhez hozzávesszük, hogy 37 szerzője jelent meg 1992-ben kétszer, nyilvánvaló, hogy a patináns folyóirat mögött olyan megbízható szerzői gárda áll, amely akár egy tömeges hűtlenné válás esetén is több állandó szerzőt ad, mint amennyit példának okáért a Nyugat valaha is a magáénak mondhatott.

Ez természetesen nem értékítélet vagy összehasonlítás: csupán mennyiségileg értelmezhető tény — de tény.

Amint az a fentiekből nyilvánvaló, a műfajonkénti bontás és annak kimutatása, hogy ki hány művével jelent meg, terjedelmi okok — és praktikus cél — hiánya miatt egy majdani repertórium részének kell majd lennie.

A szerkezet

A folyamatosságok között elsőként az év újdonsága ötlik szemembe. Az 1992. évi 10. számtól kezdődően a folyóirat "Diák-mellékletek" cím alatt hatékony — vagy legalábbis jól használható — tanulmányokkal szolgál, amelyek célja a tanulók segítése. Ezek a megjelenés sorrendjében

Levendel Júlia: Szeressetek szilajon (József Attiláról),

Imre László: Az ismeretlen Arany (Gondolatok a Zách Klára ürügyén),

Tüskés Tibor: Költészet és metafizika (Pilinszky Jánosról).

E dolgozatok vagy kiváló középiskolásoknak, vagy kollekviumra készülő, a felsőoktatásban tanuló hallgatóknak való olvasmányok, amelyekre az irodalomtanárok jelentős hányada is támaszkodhat (ha van erre is ideje). A szerzők egyetlen dologgal nem számoltak: azzal, hogy kiváló dolgozataik tudásrészé alakításához rendszerező elmékre van szükség, mi több, olyan alapvető tudásanyagra, amelyhez ezek illeszkednek. Hogy van-e ilyen, és ha van, elegendő-e, majd a gyakorlat eldönti. Maga a kezdeményezés — minden különösebb okoskodás nélkül belátható — valóságos szükséglet kielégítésére jött létre, még ha ez a szükséglet sokkal inkább sorolható a latens mint az effektív szükségletek közé.

Maga a lapszerkezet — tartalmi szempontból — az év elején a következő: a teljes terjedelemnek mintegy kétharmada, a Szépirodalomhoz sorolható, ugyanis ha például Aniszi Kálmán dolgozata a Távol, mégis együtt címet viseli is, alcíme árulkodik: Beszélgetés Czine Mihállyal a nagyvilág magyarjairól. Vagyis interjú. Volna erre külön rovatcsoport a leendő repertóriumban, a szépirodalommal, hiszen ez az egység az, amely egy-egy szám tartalmán belül a többi résztől elkülönül.

Ahogy a kezdetek népművelő szándékú ismeretterjesztő, műveltségbővítő írásai elődei a diák-mellékleteknek, a Társadalom címszó alá sorolható írások válnak le másként az irodalmi anyagról. Tulajdonképpen esszészzerű írásokat tartalmaz a Néző elnevezésű rovat, elmélkedéseket a szemle és a tudományos „kísérlet” határán. A szemleszerű bemutatás már a 2. számban — talán Vekardi László tudományos esszéje és Erdődy Edit par excellence irodalomtörténeti tanulmánya miatt — kimarad, és a későbbi számokban

megmarad a Tanulmányok rovat a Néző mellett. A Kritika rovat a februári, augusztusi, októberi és novemberi számokból hiányzik, noha egyébként terjedelmes része a folyóiratnak. A februári számból az irodalmi publicisztika és a bőséges irodalmi anyag között szereplő interjú látszik kiszorítani, az augusztusi számból két tanulmány, két vendég (lengyel) szerzőtől származó Néző-anyag mellett a Művészet meglehetősen esetlegességgel jelentkező rovata szorítja ki, ezúttal a romániai magyar színházak helyzetéről szóló tanulmány képében.

Az augusztusi szám két közép-európai tárgyú blokkja mintegy előkészíti a szeptemberi szám alrovatát. Közép-európai változatok alcím alatt jelenik meg Pomogáts Béla Közép-Európa bizonytalan körvonalai című dolgozata, októberben mondhatni ezt követi a két lengyel szerző munkájára mintegy rímelő szlovén összeállítás, amelynek címe: Most — Punte — Híd. A hajdani Külföldi irodalom rovat jegyében fogant három nyelvű címe nemcsak vissza, alighanem előre is mutat. A már említett Tiltakozunk! cikk közlése és tálalásának stílusa legalábbis erre vall.

A szépirodalom alrovataként novemberben 90 éve született Illyés Gyula című tisztelegés (négy tanulmány) az irodalmon és az illusztrációkon, valamint a diák-mellékleten kívül minden mást kiszorít. A különféle szempontú tanulmányok és témák súlya — különös tekintettel az alkalomra és annak kontextusára — aligha igényel további magyarázatot.

Ezzel kapcsolatban kiemelendő, hogy az irodalmi rovat terjedelme a szokásos maradt.

Akár Kodály-számnak is nevezhető a decemberi Tiszatáj. A szépirodalom alá sorolható rész is a felére csappant, hogy alrovatként Kodály Zoltánról — születésének 110. évfordulóján címmel hat dolgozat szólhasson Kodályról, és kapcsolódják részint az Illyés emléke előtt fejet hajtó előző számhoz, részint pedig a nemzeti értékekhez. E sokszínű együttes Sárosi Bálint szakmunkájától, Vásárhelyi Zoltánnal készített interjún át a folklórig úgy ölel fel mindent, amit Fodor András, Breuer János, Móser Zoltán, Bényei József (és a vele való beszélgetésben Gulyás György), valamint Nagy Pál és az általa megidézett Lajtha László és Bözödi György nemzeti kultúránkról és az évfordulóhoz kapcsolódó értékeiről elmondhat, hogy a kapott kép — a természetes hézagok ellenére — csak szakkritikusban indukálhat észrevételt.

A Kodályról és holdudvaráról szóló munkák a maguk módján megfelelnek a számból miattuk kimaradt rovatoknak is.

Az év utolsó számában olvasható hat kritika mennyiségileg igen mértéktartó — nyilván az évfordulóra való tekintettel —, hiszen előtte sem októberben, sem novemberben nem közölt kritikát a Tiszatáj.

Summája

1992-ben semmi világrengető nem látszott történni az embernek is meglett folyóiratban. Mi is történhetnék ebben a korban? Az öregedés egyik első szimptomája a konzervativizmus. Aki érett ifjúságában ismerte meg Szeged folyóiratát, és vele indult vénülésnek, elismerően mondhatja: öreg, te semmit sem változtál.

Nem kell ifjúnak lenni mindenáron: a maradandó érték is napról napra öregszik. És bizony sokat árt méltóságának, ha az elmúlt időkre szépítőleg emlékezik, vagy ha rossz perceiben mai fiatalnak kíván látszani, s ugrás gyanánt esetlenül tottyan.

De — mint mondtam — végül is szerzőitől olyan egy folyóirat, amilyen. Nem igaz, hogy csak a fiatal kiadványok küldhetnek sutba — pláne másból még mindig megélő — egykor szent teheneiket; és az sem igaz, bármekkora legyen is a szerzőinség, hogy szellemtelen vicceket vagy/és blöfföket kelljen közzétenni csupán azért, hogy a fiatalítás látszatát misztifikálja egy értékörzésre berendezkedett folyóirat. Ahol ilyen kvalitású szerzőgárda áll készen, s dolgozik szívesen, a selejttel szembeni engedékenységet semmi sem indokolja.

Ha annál a kevésnél többet találtam volna, kiszervekészténém az egészet.

A higgadságra intő mentség ott van, a Tiszatáj fiatal, nagy tehetségű szerzőinek munkáiban, a valóságos folytatásban. Mértékletességből csak az egyiket, udvariasságból pe-

dig hölgyét emelem ki: Pécsi Györgyi „Anyag és eszme közt a félúton” (Szilágyi Domokos és Tözsér Árpád költészetéről) című tanulmányát. A jövő és a minőség adott; vele kell élni.

SZITÁNYI GYÖRGY

JEL

Három találkozás Nagy Józseffel, a JEL Színház vezetőjével

Böjtutó – 1984 nyara. Összeszűkül a gyomrom ellenére biztatón próbálok mosolyogni a Szkéné apró nézőterén. Éppen ítéskor vagyok az I. Budapesti Új Tánc Szemle zsürijében, ahol Angelus Iván vonzóan őrült ötlete nyomán várjuk a sosem látott művek bemutatását. Merthogy koreográfiai versenyt hirdetett, ami jól hangzik, de hát három és fél évtized csendjéből hogyan bukkanhatnak elő friss tehetségek a kortárs táncművészet számkra ismeretlen, ezért ingoványos területén? Néhány sutaság felvonulása után egy furcsa, a félszepséget a magabiztossággal elegyítő figura lép a színpadra. Szólója nem más, mint a tánctér diagonális bejárása, birtokbavétele főként esésekből és apró felugrásokból álló, s közben a testet minden irányba elcsavaró mozgásokkal. Ez a fiú nem táncol, a kifejezés megrögzült értelmében, hanem a maga groteszk és nagyon is személyes módján teste minden porcikájával állít valami egyébként kimondhatatlant a lét esetlegességéről. A Böjtutó koreográfusa és előadója: Nagy József.

Pekingi kacsa – 1986 tele. Megint a Szkéné nézőtere. Jóleső a zsúfoltság, nagy a várakozás, hiszen Nagy József ekkorra már két kurzust is tartott Budapesten, a Kreatív Mozgás Stúdióban, s ezeken az amerikai kontakt improvizáció gyökeresen új technikájával és filozófiájával ismertette meg a kortárs irányzatoktól mereven elzárkózó hivatásos táncélet periferiáján mozgolódó fiatalokat. A matéria ezért – az egymás iránti bizalomra építő, az egyensúlyi helyzetek elvesztésén és közös megtalálásán nyugvó, a testek közvetlen párbeszédén alapuló mozdulatnyelv – ismerős e kurzusokról. Ám teljesen szokatlan s előzmények nélküli az a röhgötetően groteszk világ, ahol minden rögvest önmaga fonákja is. Ahol alig választható szét a menyegző a temetéstől, ahol egy rókaképű farkas dobolja a ritmust táncra serkentve a kecses-finom hölgyeket, akik durván elbánnak a robusztus-bárgyú férfiakkal. Balra fenn, egy lámpa fénykörében férfi ücsörög felfüggesztve, amott egy rezzenetlen arcú fiú – hátán kényelmes székkal – viaskodik egy kétségbeesett lánnyal, emitt ketten tusakodnak, mígnem egyikük hasából szalmaköteg fordul ki. S közben testek röpködnek, majd egymáson csimpaszkodnak. Mászás-kúszás-zuhanás-dobbantás-emelkedés-vetődés kavargó a pontosan eltervezett virtuóz rendben, s közben fájdalmasan s egyben frönetikusan nevetséges kép rajzolódik ki a látszatok és megszokások mögötti igaz vagy álnok kapcsolatokról. A Pekingi kacsa koreográfusa és rendezője: Nagy József.

Comedia Tempio – 1992 ősze. A színhely a Fővárosi Operett Színház, ahol az Orléans-i székhelyű, világszerte ünnepezt vendégegyüttes, a Théâtre Jel lép fel. Művészeti vezetőjük, koreográfusuk és rendezőjük: Josef Nadj...

A színpadon furcsa már-már elvarázsolt környezet. Szűk, fekete öltönyökben, apró kaplapokban groteszk uracskák téblábolnak nagy virtuózan. Egyszerre csak egy ablak nyomakodik be az üres szobába, később egy nyoszolya nagy profánul bőrrönddől lényegül. A tárgyak megelevenednek, az élők bábuként viselkednek. Hol képtelen, mert végletesen stilizált verekedés kerekedik, máskor csupa szögletesség férfi kacsázik be pálcájával másokat irányítva, mígnem magát sebz meg. A lassan összezsugorodó szoba felett, egy kinyíló ablakban kötelek közé gabalyodott magányos férfi tűnik fel. Szorongató a kétely: szárnyalni készül vakmerően, vagy csak amúgy köznapi módon éppen önmagát köti fel? De nincs idő a töprengésre, mert szélesebben rakódnak egymás mellé a mindennapi történések groteszkre rajzolt mozaikdarabkáik. Törpévé nyomorodott szerelmespár pipiskedik például, majd egy jámbor hústorony veszi hátára az egész kompániát, egyszerűcsak